

Глямбоцкі Анатоль, 41 група

**КРЫТЭРЫЙ ПРАЎДЫ Ё СІСТЭМЕ ЭСТЭТЫЧНЫХ ПОГЛЯДАЎ
ВАСІЛЯ БЫКАВА**

Навук. кіраўн. – Т. П. Хоміч, канд. філалаг. навук, дац.

Свой пісьменніцкі лёс Васіль Быкаў адлічваў з 1951 года, калі на Курылах, дзе ў той час служыў, напісаў апавяданні “Смерць чалавека” і “Абознік”. Ён даслаў іх на водгук М. Лынькову ў часопіс “Полымя”, а значна пазней у кнізе ўспамінаў “Доўгая дарога дадому” згадваў: *“Прозу гэтага аўтара любіў з даўняй пары і думалася, ягоная ацэнка будзе спрыяльная. І праўда, даволі хутка (за якіх, можа тры месяцы) атрымаў адказ – падрабязны разбор на некалькіх старонках. Як цяпер прыпамінаю, апавяданні былі даволі слабыя, і Міхасю Ціханавічу спатрэбілася нямала такту, каб нешта сказаць на сутнасці і не параніць аўтарскага самалюбства. Аўтар адчуў тое і болей не пісаў. Доўга не пісаў наогул”* [2, с. 80]. Як бачна з аўтабіяграфіі, пісьменнік у пачатку літаратурнага шляху быў катэгарычны і шчыры да сваіх першых спроб пра. Ужо тады выявілася адметная рыса пісьменніцкага таленту – умение крытычна паставіцца да напісанага самім, здзейсніць своеасабліваю рэфлексію над зробленым. Пазней асэнсаванне В. Быкавым уласнай творчасці будзе паглыбляцца і знаходзіць выйсце ў шматлікіх інтэрв’ю, дыялогах, публіцыстычных выступленнях, успамінах, а таксама ў своеасаблівым жанры пісьменніцкай крытыкі – аўтакаментарыях (згадаем, напрыклад, нататкі “Як была напісана аповесць «Сотнікаў»” (“Літаратурное обозрение”, 1973, № 7) і “Некалькі слоў аб «Альпійскай баладзе»” (“Літаратурная газета”, 1979, 1 студзеня), дзе раскрываюцца эпизоды творчай гісторыі быкаўскіх аповесцяў).

Толькі ў 1956 годзе, праз пяць гадоў пасля крытычных заўваг М. Лынькова, В. Быкаў зрабіў наступную спробу выяўлення сваіх магчымасцей у складанні праявінага твора. Да сярэдзіны 1960-х гадоў ужо з’явіліся ў друку аповесці “Жураўліны крык” (1959), “Трэцяя ракета” (1961), “Пастка” (1962), “Альпійская балада” (1963), якія прынеслі вядомасць аўтару і станоўчыя водгукі ўжо ў тыя ж 1960-я гады. Сутыкнуўся пісьменнік і з непрыхільным стаўленнем афіцыйнай крытыкі да сваіх публікацый, з бурнай рэакцыяй на востра праўдзівыя ваенныя творы, з абвінавачваннямі ў скажэнні праўды, ачарненні гераічных савецкіх воінаў, з-за чаго не адразу пабачыла свет, напрыклад, аповесць “Мёртвым не баліць”. Зрэшты, нападкі з боку афіцыйнай крытыкі суправаджалі В. Быкава практычна скрозь увесь творчы шлях, і сам ён гэта, па ўсім відаць, выразна ўсведамляў, як і разумеў таксама, што намацаў сваю дарогу ў літаратуры, сваю тэму, почырк, бачыў гэта ўжо як неблагі крытык.

Думкамі пра літаратурны працэс В. Быкаў пачаў дзяліцца напрыканцы 1950-х гадоў. Спачатку гэта былі невялікія рэцэнзіі ў “Гродзенскай праўдзе” на новыя творы Р. Сабаленкі, С. Смірнова, Я. Брыля. Але ўжо ў 1962 годзе ў артыкуле “Жывыя – памяці мёртвых” (“Дружба народов”, № 12) Быкаў-крытык глыбока разважаў над праблемай, якая будзе хваляваць яго ўсё

жыццё, – праўдзівае адлюстраванне ў літаратуры нядаўна мінулай вайны. Ключавое слова тут – *праўдзівае*. У 1950 – 1960-я гады гэта праблема была вельмі надзённая. На перадавых пазіцыях стаяла гераічная літаратура, дзе савецкі салдат прэзентаваўся ідэалізаваным героем, адданым Радзіме, гатовым пайсці пад нямецкія танкі, кідацца пад кулі, ісці ў свой апошні бой за Бацькаўшчыну. На любы адхіленні салдата ў бок страху, здрадніцтва, дэзерцірства ці іншых чалавечых заган савецкія рэцэнзенты рэагавалі жорстка, абвінавачвалі аўтараў у няведанні ваеннай рэчаіснасці, у хлусні і нават у тым самым здрадніцтве.

Артыкул “Жывыя – памяці мёртвых” уяўляе сабой літаратурны агляд празаічных здабыткаў першага пасляваеннага дзесяцігоддзя. Крытык досыць строга паставіўся да твораў пра вайну, дзе бачна “*відавочная падмена праўды вымыслам, спрошчанасць і шапказакідальніцкае бахвальства*”, не ўхваліў і тагачасных рэцэнзентаў, якія “*выдаюць падробкі за “летанісы” народнай барацьбы*” [1, с. 15]. Прычыны спрошчанасці ў адлюстраванні ваеннай рэчаіснасці В. Быкаў бачыць у тым, што пісьменнікі не мелі ведаў і ўражанняў (з прычыны іх абмежаванага ўдзелу ў баявых дзеяннях), неабходных для напісання высокамастацкага твора. Крытык лічыць, што менавіта дзякуючы “*радавым удзельнікам сёння <...>, якія многа пабачылі і многа перажылі*”, чытачу раскрываюцца непрыхарошаныя ўмовы вайны, дзе “*можна спалохацца і савецкі чалавек, і што бывае яму вельмі цяжка, і, здаецца, гіне ён у самых недарэчных сітуацыях і нават без патрыятычных воклічаў*” [1, с. 12]. В. Быкаў прызнае заслужаны поспех такіх твораў, як “На поўдзень ад галоўнага ўдару”, “Тыдзень зямлі” Р. Бакланава, “Батальёны просяць агню”, “Апошнія запыты” Ю. Бондарава, мяркуючы, што праўда вайны, выказаная ў іх, перададзена атмасфернасць баёў, агульны настрой твораў робіць “*проста немагчымым зварот да дурнога, хаця і эфектыўнага сачыніцельства, уласцівага нейкай частцы літаратуры пра вайну*” [1, с. 11]. Новы і цікавы аспект гераічнага, які абмінаўся папярэднікамі ў “партызанскай” прозе, В. Быкаў адзначае ў аповесці А. Адамовіча “Вайна пад стрэхамі”, дзе пісьменнік расказвае пра барацьбу падлеткаў, жанчын, якія вялі не менш небяспечную вайну, чым партызаны, дапамагаючы апошнім з жыллом, харчам, медыкаментамі, сувяззю і інш.

Праблягаючы з кароткім аналізам і ацэнкай па апошніх літаратурных набытках, Быкаў-крытык не абыходзіць увагай і ўласную аповесць “Трэцяя ракета”, якую ўжо паспела захапіць тагачасная крытыка, а менавіта заўважыць песімізм у ваенным творы, дзе “*смерць нібыта стаіць у цэнтры ўвагі аўтара*”. В. Быкаў заўважае, што рэцэнзент “*мабыць, хацеў, каб апавяданні аб вайне заканчваліся толькі перамогай над ворагам, – малой крывёй і магутным ударам*” [1, с. 19], але, на жаль, гэта не было магчымым у той бязлітасны час, які пісьменнік добра памятаў. Праўдзівае, гранічная шчырасць у выяўленні рэчаіснасці з’яўляюцца для яго галоўнымі крытэрыямі ацэнкі “ваеннай” прозы (як сваёй, так і сяброў па пяру).

Разважаў Быкаў-крытык і аб шляхах развіцця прыгожага пісьменства, аб будучым беларускай літаратуры. У 1966 годзе на старонках часопіса

“Маладосць” (№ 2) быў апублікаваны матэрыял “Пяром аналітыка”, які па жанры вельмі блізкі да літаратурна-крытычнага эсэ. В. Быкава хвалюе зніжэнне за апошнія год-два творчай актыўнасці тагачасных пісьменнікаў: вычэрпваўся, на думку крытыка, глыбокі пласт праўды аб вайне, “адгрымелі і сціхлі крытычныя баталіі вакол «Птушак і гнёздаў», «Каласоў пад сярпом тваім»”. Прыцягвае ўвагу быкаўскае прагназаванне бліжэйшай будучыні “ваеннай” літаратуры: “вельмі значнае і, можа, самае важнае пра мінулую вайну або будзе сказана ў бліжэйшыя дзесяць – дваццаць гадоў, або наогул ніколі не з’явіцца на свет” [1, с. 22]. Тлумачыць аўтар такое меркаванне тым, што толькі ўдзельнікам вайны, яе сведкам суджана стварыць сапраўды геніяльны твор. Вялікую задачу ўскладае крытык на сярэдняе і старэйшае пакаленні прэзаікаў, як і ўласна на самога сябе. Развагі Быкава-крытыка закранаюць таксама маладое пакаленне пісьменнікаў, перад якімі стаіць не менш важная задача: стаць “лекарсамі” і «выратоўцамі» для сучаснага грамадства, заклапочанага адвечным пытаннем – «як жыць?»”.

Сярод літаратурна-крытычных набыткаў В. Быкава нямала літаратурных партрэтаў, прысвечаных розным культурным дзеячам, большай часткай калегам-пісьменнікам. Штуршком для слова ў гонар той ці іншай асобы часта станавіліся юбілейныя даты. Напрыклад, адгукнуўся В. Быкаў на 150-годдзе класіка рускай літаратуры Л. Талстога (“Літаратурная газета”, 1978, 6 верасня), выказаў сваё захапленне пісьменнікам, якое прыйшло яшчэ з дзяцінства, адзначыў яго магутны талент, шчырасць, “глыбіннае пранікненне ў таямніцы чалавечы істоты, сацыяльную значнасць і няспынным пошукі маральнага ідэалу...” [1, с. 156]. Велічнасць постаці рускага прэзаіка заключаецца для В. Быкава ў працытаваных ім талстоўскіх радках: “Герой жа мае і твае вясці, якога я люблю ўсімі сіламі душы, якога імкнуўся адлюстравать ва ўсёй прыгажосці яго і які заўжды быў, ёсць і будзе цудоўны – праўда” [1, с. 156]. Відавочна, што гэтыя словы – сугучныя творчаму крэда самога В. Быкава і як пісьменніка, і як літаратурнага крытыка.

Прыходзілі і сумныя нагоды, якія прымушалі В. Быкава брацца за пяро, каб падсумаваць творчасць паплечніка. 18 снежня 1971 года сышоў з жыцця рускі пісьменнік А. Твардоўскі, асоба якога шмат значыла для В. Быкава. Вялікую падтрымку аказваў А. Твардоўскі свайму сябру, абараняў яго творы ад афіцыйнай крытыкі, публікаваў іх, будучы рэдактарам часопіса “Новый мир”. Праз чатыры дні з дня смерці пісьменніка ў тыднёвіку “Літаратура і мастацтва” выйшаў артыкул пад назвай “Пухам табе зямля” з развітальным словам В. Быкава, дзе аўтар аддаў пашану свайму аднадумцу, высока ацаніў літаратурную спадчыну пісьменніка. Крытык вызначыў сакрэт надзвычайнай папулярнасці А. Твардоўскага, яго паэтычны феномен, тое, што яднала паплечнікаў: “незвычайная і нязменная ў гадах вернасць такім вызначальным у мастацтве катэгорыям, як Праўда, Прастата і Шчырасць” [1, с. 36].

Сведчаннем нераўнадушша В. Быкава да праблемы шчырасці ў мастацкім адлюстраванні рэчаіснасці выступаюць нават загалоўкі многіх яго

літаратурна-крытычных матэрыялаў: “Права на праўду” (упершыню – “Літаратура і мастацтва”, 1963, 26 лютага пад назвай “Праблема старая і – новая!”), “Улада праўды” (“Літаратура і мастацтва”, 1965, 27 жніўня), “У пошуках ісціны” (“Літаратура і мастацтва”, 1965, 5 лістапада), “Всё минется, а правда останется...” (зб. “Воспоминания об А. Твардовском”, Масква, 1980), “Праўда вайны” (упершыню – “Літаратура і мастацтва”, 1975, 7 сакавіка пад назвай “Агульнымі намаганнямі”), “Глазами участника и очевидца” (прадмова да кнігі А. Соболева “Какая-то станция”, Масква, 1978), “Ведаць тое, аб чым пішаш” (упершыню – “Літаратурная газета”, 1979, 25 красавіка пад назвай “Знаць то, о чем пишешь...”). Кніга, у якой былі сабраны лепшыя крытычныя артыкулы, інтэрв’ю В. Быкава за перыяд 1960-х – пачатку 1980-х гадоў, таксама атрымала характэрную назву “Праўдай адзінай” (1984).

У развагах пра літаратурны працэс і асобныя творы Васіль Быкаў непахісна адстойваў крытэрыі праўдзівасці, наяўнасць эмпірычнага вопыту лічыў адной з галоўных умоў стварэння высокамастацкай прозы, і ў гэтым сэнсе яго творчасць стала непасрэднай рэалізацыяй уласных эстэтычных прынцыпаў.

Літаратура

1. Быкаў, В. Праўдай адзінай : літаратурная крытыка, публіцыстыка, інтэрв’ю / В. Быкаў. – Мінск : Маст. літ., 1984. – 262 с.
2. Быкаў, В. Доўгая дарога дадому : кніга ўспамінаў / В. Быкаў – Мінск : ГА БТ “Кніга”, 2002. – 544 с.